

С.А. МОРОЗ, І.С. БУКА, В.М. МОРОЗ, І.Т. МАНЧАК

СТЕЙКХОЛДЕРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ ТА ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ

Серед питань проблематики забезпечення якості вищої освіти слід звернути увагу перш за все на ті з них, які пов'язані з формулюванням змісту так званих базових категорій, тобто тих з категорій які, з одного боку, найбільш часто використовуються дослідниками у межах професійного (наукового) дискурсу з проблематики забезпечення якості вищої освіти, а з іншого – все ще потребують на уточнення свого категоріального змісту. Серед таких категорій, з огляду на свою поширеність у науковому обігу, позиціонує у тому числі й категорія «стейкхолдери». Вчені, так само як й фахівці-практики, достатньо часто використовують категорію «стейкхолдери» як у межах наукових дослідженнях, так й під час реалізації функцій управління розвитком системи вищої освіти. Нажаль, популярність цієї категорії у науковому дискурсі не забезпечила розвиток її змісту. У межах наукової думки існує декілька підходів до тлумачення відповідної категорії. Найбільш вдалим за своїм формулюванням є ті з них, які були інституалізовані у межах Міжнародного стандарту ISO 21001:2018 «Освітні організації. Системи менеджменту для освітніх організацій. Вимоги та настанови щодо використання» та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Крім того, питання ідентифікації стейкхолдерів, по відношенню до процедур та результатів функціонування ЗВО, набуло свого достатнього розвитку у межах наукових досліджень вітчизняних вчених та нормативних документах ЗВО. Наприклад, переважна більшість розроблених у вітчизняних ЗВО Положень про стейкхолдерів містить їх узагальнений перелік. Не дивлячись на достатній рівень актуалізації категорії «стейкхолдери» у науковому дискурсі її зміст все ще не набув свого остаточного оформлення. Про це свідчить й той факт, що профільні до проблематики вищої освіти закони не містять не лише визначень відповідної категорії, а навіть згадки про неї. За результати проведеного дослідження до стейкхолдерів якості вищої освіти можуть бути віднесені такі суб'єкти: стейкхолдери з організаційного простору ЗВО або так звані внутрішні стейкхолдери (здобувачі вищої освіти; студентські самоврядні організації та наукові товариства студентів; наукові та науково-педагогічні працівники ЗВО; адміністрація ЗВО та його структурних підрозділів; колегіальні органи управління ЗВО); стейкхолдери які не перебувають у структурі ЗВО або так звані зовнішні стейкхолдери (батьки (опікуни) здобувачів вищої освіти, а також потенційні абітурієнти; власники ЗВО; зовнішні партнери ЗВО; випускники ЗВО та їх об'єднання; освітні організації які приймають опосередковану участь у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців; суб'єкти ринку праці; держава та суспільство); суб'єкти конкурентних відносин (організації які конкурують між собою як на рівні боротьби за кваліфікованих фахівців, у тому числі й за випускників ЗВО); незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти які діють на регіональному, національному та міжнародному рівнях, а також національні агентства забезпечення якості освіти; міжнародні організації профільного до проблематики забезпечення якості вищої освіти спрямування своєї професійної діяльності.

Ключові слова: стейкхолдери; якість вищої освіти; заклади вищої освіти; держава; забезпечення якості вищої освіти; міжнародні стандарти якості; публічне управління забезпеченням якості вищої освіти.

С.А. МОРОЗ, І.С. БУКА, В.М. МОРОЗ, І.Т. МАНЧАК

СТЕЙКХОЛДЕРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ И ПЕРСОНАЛИЗАЦИЯ СУБЪЕКТОВ

Среди вопросов проблематики обеспечения качества высшего образования следует обратить внимание прежде всего на те из них, которые связаны с формулировкой содержания так называемых базовых категорий, то есть тех из категорий, которые, с одной стороны, наиболее часто используются исследователями в рамках профессионального (научного) дискурса по проблематике обеспечения качества высшего образования, а с другой – все еще нуждаются в уточнении своего категориального содержания. Среди таких категорий, учитывая свою распространенность в научном обращении, позиционирует, в том числе, и категория «стейкхолдеры». Ученые, так же как и специалисты-практики, достаточно часто используют категорию «стейкхолдеры», как в научных исследованиях, так и при реализации функций управления развитием системы высшего образования. К сожалению, популярность этой категории в научном дискурсе не обеспечила развитие ее содержания. В научном дискурсе существует несколько подходов к толкованию соответствующей категории. Наиболее удачными по своей формулировке являются те из них, которые были институализированы в рамках Международного стандарта ISO 21001:2018 «Образовательные организации. Системы менеджмента для образовательных организаций. Требования и инструкции по использованию» и Стандартов и рекомендаций по обеспечению качества в Европейском пространстве высшего образования. Кроме того, вопрос идентификации стейкхолдеров, по отношению к процедурам и результатам функционирования вузов, получил свое достаточное развитие в рамках научных исследований отечественных ученых, а также в нормативных документах университетского уровня.

Например, основная часть разработанных в отечественных вузах Положений о стейкхолдерах содержит перечень субъектов. Несмотря на достаточный уровень актуализации категории «стейкхолдеры», в научном дискурсе ее содержание все еще не получило своего окончательного оформления. Об этом свидетельствует и тот факт, что профильные к проблематике высшего образования законы не содержат не только определения соответствующей категории, но и даже упоминания о ней. По результатам проведенного нами исследования к стейкхолдерам качества высшего образования могут быть отнесены следующие субъекты: стейкхолдеры из организационного пространства университета или так называемые внутренние стейкхолдеры (соискатели высшего образования; организации студенческого самоуправления и научные общества студентов; научные и научно-педагогические работники вуза; администрация вуза и его структурных подразделений; коллегиальные органы управления вуза); стейкхолдеры не находящиеся в структуре вуза или так называемые внешние стейкхолдеры (родители (опекуны) соискателей высшего образования, а также потенциальные абитуриенты; владельцы вуза; внешние партнеры вуза; выпускники вуза и их объединения; образовательные организации принимающие опосредованное участие в формировании профессиональных компетентностей будущих специалистов; субъекты рынка труда; государство и общество); субъекты конкурентных отношений (организации которые конкурируют между собой за квалифицированных специалистов, в том числе и за выпускников вузов); независимые субъекты оценивания качества высшего образования которые осуществляют свою профессиональную деятельность на региональном, национальном и международном уровнях, например, такие как национальные агентства обеспечения качества образования; международные организации профильные к проблематике обеспечения качества высшего образования.

Ключевые слова: стейкхолдеры; качество высшего образования; заведения высшего образования; государство; обеспечение качества высшего образования; международные стандарты качества; публичное управление обеспечением качества высшего образования.

S.A. MOROZ, I.S. BUKA, V.M. MOROZ, I.T. MANCZAK

STAKEHOLDERS OF HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE: INTERPRETATION OF CATEGORY CONTENT AND PERSONALIZATION OF SUBJECTS

Among the issues of problematics of quality assurance of Higher Education, first of all we should pay attention to those of them which are related with formulation of the content of so – called basic categories, that is, those of the categories that, on the one hand, are the most often used by researchers in the framework of professional (scientific) discourse on the problematics of quality assurance of higher education, and on the other - still need to clarify their categorical content. Taking into account its prevalence in scientific circulation, the category "stakeholders" is also positioned among such categories. Scientists, as well as practitioners, very often use the category of "stakeholders" both in the framework of scientific researches and in the implementation of the functions of management of the higher education system development. Unfortunately, the popularity of this category in scientific discourse did not ensure the development of its content. Within the framework of scientific thought, there are several approaches for interpreting of the corresponding category. The most successful in their wording are those of them, which were institutionalized within the framework of the International standard ISO 21001:2018 "Educational organizations. Management systems for educational organizations. Requirements and guidelines for usage" as well as standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area. In addition, the issue of identifying of stakeholders' relation with the procedures and results of the Higher Education Institutes' functioning has acquired its sufficient development within the framework of scientific researches made by domestic scientists and the Higher Education Institutes' regulatory documents. For example, most of the regulations about stakeholders developed by domestic Higher Education Institutes contain their generalized list. Despite the sufficient level of actualization of the "stakeholders" category in the scientific discourse, its content has not yet received its final form. This is also evidenced by the fact, that the laws relevant to the problematics of higher education do not contain not only definitions of the corresponding category, but even references to it. According to the results of the held study, the following subjects can be classified as stakeholders of the higher education quality: stakeholders from the organizational department of the Higher Education Institutions or so-called internal stakeholders (applicants for higher education; student self-government organizations and students' scientific societies; scientific and scientific-pedagogical employees of the Higher Education Institutions; administration of the Higher Education Institutions and its structural divisions; collegial management bodies of the Higher Education Institutions); stakeholders who are not in the structure of the Higher Education Institutions or the so-called external stakeholders (parents (guardians) of higher education applicants, as well as potential applicants; owners of Higher Education Institutions; external partners of the Higher Education Institutions; Higher Education Institutions' graduates and their associations; educational organizations that take an indirect part in the formation of professional competencies for future specialists; subjects of the labour market; the state and society); subjects of competitive relations (organizations that compete with each other both at the level of struggle for qualified specialists, including the Higher Education Institutions' graduates); independent institutions for assessing and ensuring the higher education quality that work on

the regional, national and International levels, as well as national agencies on education quality ensuring; International organizations professional activities of which are concerned to the problematics of the higher education quality assurance.

Key words: stakeholders; higher education quality; Higher Education Institutions; state; higher education quality assurance; international quality standards; public management of higher education quality assurance.

Постановка проблеми. За результатами нещодавно проведеної у Римі конференції профільних до проблематики розвитку вищої освіти членів національних урядів країн Європейського Союзу (міністри вищої освіти країн з Європейського простору вищої освіти) «Embrace the challenge, create new opportunities and cancel differences» було схвалено так зване Римське комюніке. Програмний документ підбив підсумки розвитку системи вищої освіти з часу підписання Болонської декларації та визначив вектори (конкретизував індикатори) роботи всього Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) на наступні десять років [1]. Серед таких векторів було визначено у тому числі й забезпечення якісної освіти як одного з ключових стандартів ЄПВО. На виконання норм цього документу проблематика забезпечення якості вищої освіти набула своєї інституалізації на рівні національних стратегій розвитку систем вищої освіти. Наприклад, Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки актуалізує питання забезпечення якості вищої освіти на рівні однієї з стратегічних цілей розвитку вищої освіти України до 2031 року, а саме – «Стратегічна ціль 3. Забезпечення якості і доступності вищої освіти для різних верств населення» [2, с. 43]. Серед операційних цілей та завдань, які на думку авторів документу сприятимуть досягненню цієї цілі, найбільш важливими, з огляду на обраний нами предмет наукового пошуку, є розбудова дієвої системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення і моніторингу якості вищої освіти (операційна ціль 3.2.); розвиток внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти із залученням зацікавлених сторін з урахуванням потреб ринку праці та галузевого контексту (завдання 3.3.3); популяризація у суспільстві культури академічної доброчесності і забезпечення якості вищої освіти (завдання 3.3.9) тощо. Крім того, слід звернути увагу й на той факт, що проблематика забезпечення якості вищої освіти була визначена Національною академією педагогічних наук України на рівні одного з пріоритетних напрямів наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок на 2022-2026 рр. У межах цих напрямів відповідна проблематика була актуалізована через такі формулювання актуальних до розв'язання наукових проблем: методологія і технології моніторингових досліджень в освіті та оцінювання її якості; забезпечення якості і рівного доступу до освіти в освітніх системах світу; проблеми і стратегії досягнення конкурентоспроможної якості вищої освіти; моделі і механізми оцінювання якості вищої освіти; управління забезпеченням і вдосконаленням якості освіти та організацією безпечного і здорового освітнього середовища [3].

З огляду на вище наведене можемо стверджувати про те, що проблематика забезпечення якості вищої освіти є не лише актуальним напрямом в організації наукових пошуків, а й практично значущим. Така практична значущість відповідної проблематики може бути підтверджена результатами наукових досліджень колективу авторів на чолі з М. Редулеску. За результатами аналізу впливу вищої освіти на показники економічної конкурентоспроможності Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Болгарії та Румунії вчені дісталися висновку про існування залежності між макроекономічними показниками держави та рівнем якості освіти у її ЗВО. Відповідна думка була оформлена вченими у вигляді висновку про те, що якість вищої освіти впливає не лише на рівень конкурентоспроможності держави, а й відбивається на рівні її ВВП [4]. У свою чергу О. Пелинеску [5], А. Тейшейра [6], Ф. Кокотовіч [7] звертають увагу на той факт, що критична маса висококваліфікованих фахівців в державі, у поєднанні з достатнім рівнем використання новітніх технологій для виробництва товарів та послуг у межах національної економіки, здатні забезпечити прискорене економічне зростання, а відповідно й підвищення рівня життя населення. Схожі за своїм змістом узагальнення ми можемо зустріти у тому числі й у вітчизняних вчених. Наприклад, В.Д. Чекіна за результатами авторського аналізу рівня залежності економічного зростання держави від обсягів витрат на освіту підтвердила існування «позитивного впливу рівня освіти людей на економічне зростання при врахуванні інших чинників (у тому числі загального рівня розвитку країни)» [8, с. 99]. Наведені вище узагальнення підтверджують наше припущення про практичну значущість проблематики вищої освіти для розвитку держави та створюють теоретичне підґрунтя для подальших наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика забезпечення якості вищої освіти, у тому чи іншому контексті прояву свого складного та багатогранного змісту постійно перебуває у межах фокусу наукової уваги вчених. У межах галузі знань «Публічне управління та адміністрування» відповідні питання набули свого розвитку у роботах: Л.О. Белової та В.Г. Бульби (за результатами експертного оцінювання визначено рівень розвитку системи управління якістю вищої освіти, а також ідентифіковано її основні проблеми) [9]; Л.М. Грень (визначено детермінанти якості вищої освіти та оцінено потужність їх впливу на підсумковий рівень якості освітньої діяльності) [10]; С.М. Домбровської (розглянуто місце та роль держави в системі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів) [11]; Д.В. Карамішева (розглянуто орієнтири

розвитку моніторингу освітньої діяльності закладів вищої освіти) [12]; А.Л. Помази-Пономаренко (визначено рівень впливу крос-культурних особливостей на динаміку формування у особистості мотиваційних утворень до трудової та навчальної діяльності) [13]; О.Г. Романовського та О.В. Попової (за результатами аналізу думки роботодавців встановлено рівень залежності якості вищої освіти від джерел її фінансування та спеціалізації ЗВО) [14]; В.П. Садкового (оцінено потенціали методу онлайн опитування в системі моніторингу забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти) [15], а також інших вчених. Окремі з аспектів проблематики забезпечення якості вищої освіти були досліджені у роботах С.К. Андрейчука, В.П. Андрущенко, В.Д. Бакуменка, В.М. Бесчастного, М.М. Білинської, Л.А. Гаєвської, І.О. Дегтярьової, Д.І. Дзвінчука, Г.П. Клімової, В.Г. Кремнія, О.Я. Лазора, В.І. Лугового, С.М. Ніколаєнка, А.В. Озаровської, І.А. Семенець-Орлової, Н.А. Серкової, В.В. Сиченка, І.М. Хмирова, І.А. Чикаренко, С.О. Шевченка та інших дослідників. Окремі питання проблематики забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти були розглянуті нами у межах попередніх напрямів наукових пошуків [16-19]. Не дивлячись на достатній рівень наукової уваги до проблематики забезпечення якості вищої освіти, окремі її питання все ще залишаються відкритими для подальших наукових пошуків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Серед питань проблематики забезпечення якості вищої освіти слід звернути увагу перш за все на ті з них, які пов'язані з формулюванням змісту так званих базових категорій, тобто тих з категорій які, з одного боку, найбільш часто використовуються дослідниками у межах професійного (наукового) дискурсу з проблематики забезпечення якості вищої освіти, а з іншого – все ще потребують на уточнення свого категоріального змісту. Серед таких категорій, з огляду на свою поширеність у науковому обігу, позиціонує у тому числі й категорія «стейкхолдери». Вчені, так само як й фахівці-практики, достатньо часто використовують цю категорію як у межах наукових дослідженнях, так й під час реалізації функцій управління розвитком системи вищої освіти. Нажаль, популярність цієї категорії у науковому дискурсі не забезпечила розвиток її змісту. Іншими словами, ми не можемо стверджувати про те, що вчені, використовуючи цю категорію, вкладають у неї однаковий зміст. Тут ми можемо вести мову про можливість актуалізації не лише ризику так званої підміни понять, а й викривленню змісту відповідної категорії. Про недостатній рівень культури використання згаданої вище категорії у науковому дискурсі свідчить у тому числі й факт подання її дефініції через різні форми, а саме – «стейкхолдери» та «стейкголдери». З одного боку, відмінність у

формулюванні дефініцій не є принциповим питанням та може бути пояснена через призму різних підходів до транслітерації латинки українською мовою. З іншого боку, той факт що обидві форми можуть використовуватись одночасно у межах одного документу свідчить про існування певних суперечностей, як на рівні конкретної форми подання дефініції, так й на рівні її категоріального змісту. Прикладом одночасного використання двох вище названих форм може слугувати, наприклад, Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [20]. З огляду на той факт, що фахова по відношенню до проблематики якості вищої освіти організація ставиться достатньо вільно до використання дефініційних форм згаданої категорії, можемо припустити що її зміст має ще більші різночитання у межах наукового дискурсу.

Мета статті. За результатами аналізу змісту міжнародних програмних документів щодо категоріального змісту дефініції «стейкхолдери», а також узагальнення думок вчених за цим напрямом розвитку наукової думки, персоналізувати (визначити) тих з суб'єктів, які можуть бути віднесені до відповідної категорії у межах процедур забезпечення якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний стандарт ISO 21001:2018 «Освітні організації. Системи менеджменту для освітніх організацій. Вимоги та настанови щодо використання» було оприлюднено на офіційному сайті Міжнародної організації із стандартизації у травні 2018 року. У самому спрощеному вигляді мета запровадження ISO 21001:2018 може бути сформульована через призму необхідності забезпечення діючих у сфері освіти організацій та установ (організації які надають освітянські послуги) тим інструментом управління професійною діяльністю, використання якого сприятиме задоволенню потреб зацікавлених осіб (стейкхолдерів або сторін які отримають вигоду від використання стандартизованих систем управління в адмініструванні процесів надання освітянських послуг). На рівні стейкхолдерів автори стандарту ідентифікують таких суб'єктів (подано за визначеними у ISO 21001:2018 класифікаційними групами) [21, с. 49]:

1) об'єкти освітянської діяльності (особи які отримують освіту): студенти та учні закладів освіти (students and pupils); учні які навчаються в умовах реально діючого виробництва або отримують інструктаж на робочому місці (apprentice)

2) бенефіціари які не є безпосередніми учасниками навчального процесу: Уряд в цілому, профільне до проблематики освіти міністерство (наприклад, Міністерство освіти і науки), органи публічного управління на вищому, центральному та регіональному рівнях (Government); ринок праці (зайнятості) в цілому та його суб'єкти (Labour market) (наприклад, роботодавці та їх представники; профспілки тощо); батьки та (або) особи які здійснюють опіку над особою яка навчається (Partners and guardians), тобто ті суб'єкти, які мають

можливість приймати рішення від ім'я здобувачів освіти або впливати на їх рішення;

3) персонал закладів освіти або організацій які є суб'єктами надання освітніх послуг: співробітники (Employees) (педагогічні, наукові та науково-педагогічні працівники освітньої організації, а також тимчасово залучені до реалізації змісту освітніх (освітньо-наукових) програм особи; волонтери, тобто особи які залучені до надання освітніх послуг або організації навчального процесу на добровільній та як правило безоплатній основі (Volunteers) (наприклад: особи які залучені до роботи у комітетах; запрошені спікери тощо);

4) інші суб'єкти: заклади освіти та організації які діють на ринку освітніх послуг (Educational organizations); ті засоби масової інформації та інститути суспільства, професійна (громадська) діяльність яких пов'язана з освітянською галуззю (Media and society); зовнішні (позаштатні) постачальники освітніх послуг (суб'єкти які мають опосередкований зв'язок з освітнім середовищем але приймають активну участь у забезпеченні ефективності його функціонування та розвитку. Наприклад, зовнішні по відношенню до організаційної структури суб'єкту освітньої діяльності організації, які отримали право приймати участь в організації навчального процесу на умовах підрядної організації) (External providers); акціонери та одноосібні власники діючих на ринку освітніх послуг організацій (Shareholders); партнери діючих на ринку освітніх послуг організацій, у тому числі й ті з них, які сприяють ресурсному забезпеченню останніх (підприємства, установи та організації які надають здобувачам освіти місця для проходження так званої виробничої практики або приймають участь у фінансуванні освітянської діяльності) (Commercial partners); випускники закладів освіти та особи які мали досвід навчання у межах відповідних організаційних структур (Alumni).

Слід звернути увагу на той факт, що міжнародний стандарт ISO 21001:2018 є одним з небагатьох нормативних документів який конкретизує (персоналізує) стейкхолдерів на рівні конкретних суб'єктів. Наприклад, автори Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти розглядають відповідну категорію через призму достатньо загальної за своїм змістом тези яка ідентифікує відповідних суб'єктів на рівні «всіх учасників (суб'єктів) у межах закладу, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працевдавці та зовнішні партнери закладу» [22, с. 7]. Цілком очевидно що таке визначення не дозволяє персоналізувати (ідентифікувати) стейкхолдерів на рівні конкретних суб'єктів. Більш розширене тлумачення змісту стейкхолдерів освітньої діяльності ми можемо зустріти у наукових роботах окремих з дослідників. Наприклад, О.А. Грішнова та С.В. Бех у межах «Карти інтересів стейкхолдерів для університетів» персоналізували відповідних суб'єктів на внутрішньому та зовнішньому рівнях, а

саме: 1) внутрішні стейкхолдери: студенти (фокус інтересів – «отримання якісної освіти, саморозвиток та сприятливі умови навчання»); викладачі (фокус інтересів – «можливість підвищення кваліфікації, розвитку наукових інтересів. Матеріальне і технічне забезпечення, гарантії зайнятості»); співробітники (фокус інтересів – «гідні умови праці, матеріальне забезпечення, гарантії зайнятості»); 2) зовнішні стейкхолдери: суспільство в цілому (фокус інтересів – «удосконалення майбутнього суспільства шляхом соціалізації студентів»); батьки студентів (фокус інтересів – «відкриття перспектив для дітей, збереження їх фізичного і морального здоров'я»); абітурієнти (фокус інтересів – «відкритість та доступність інформації, прозорість конкурсів»); підприємці (фокус інтересів – «підготовка спеціалістів високої кваліфікації»); місцеві громади (фокус інтересів – «збереження природи та розвиток соціальної інфраструктури»); постачальники (фокус уваги – «прозорість закупівель») [23, с. 16]. Разом з тим, слід розуміти той факт, що наведений вище підхід до персоналізації стейкхолдерів, так само як й будь який з інших подібних за формою формалізації підходів, тобто ті підходи які були оприлюднені у межах наукової публікацій, є лише думкою окремих вчених щодо відповідної категорії, а отже не можуть розглядатися на рівні норми та тим більше стандарту.

У межах стандарту ISO 21001:2018 стейкхолдерами є «особи або організації (структурована єдність (група) людей яка має визначені функції, обов'язки, повноваженнями та відносини щодо досягнення заздалегідь визначених цілей), які можуть: вплинути, зазнати впливу або бути результатом впливу або рішення» [24, с. 1]. Іншими словами, до стейкхолдерів (англ. stakeholders) можуть бути віднесені фізичні та юридичні особи, які мають інституалізоване відношення або легітимний інтерес до процесу та результатів функціонування освітньої організації. Традиційно вважається, що стейкхолдерами організації є ті з суб'єктів (особи або групи осіб), які мають інтерес до рішень організації та залежать від її дій (відсутності дій).

Приймаючи до уваги згадані нами вище норми Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, а також положення Міжнародного стандарту ISO 21001:2018 «Освітні організації. Системи менеджменту для освітніх організацій. Вимоги та настанови щодо використання», вважаємо за можливе стверджувати про те, що питання персоналізації стейкхолдерів є в цілому вирішеним (обидва з цих документів надають цілком обґрунтований та логічно виважений перелік стейкхолдерів) та може потребувати лише певних уточнень. Крім того, питання ідентифікації стейкхолдерів, по відношенню до процедур та результатів функціонування ЗВО, набуло свого достатнього розвитку у межах наукових досліджень вітчизняних вчених та відповідних нормативних документах ЗВО. Наприклад, переважна більшість

розроблених у вітчизняних ЗВО Положень про стейкхолдерів освітніх програм визначає такий їх перелік: «Зовнішні стейкхолдери: держава, яка здійснює нормативно-правове регулювання діяльності ЗВО і основне замовлення на підготовку фахівців вищої освіти через розподіл державного замовлення на підготовку кадрів; регіональні органи державної влади та органи місцевого самоврядування; роботодавці (великі промислові підприємства; малі та середні підприємства; організації соціальної сфери), які зацікавлені в компетентних спеціалістах; школярі, абітурієнти та їх батьки, які знаходяться на стадії вибору ЗВО; освітні установи різних типів та видів, які розташовані в регіоні дислокації ЗВО; різноманітні громадські організації та об'єднання, які безпосередньо не пов'язані із системою освіти (політичні партії, етнічні та інші соціальні групи, творчі спілки, наукові установи тощо), але які зацікавлені у соціальному партнерстві. Внутрішні стейкхолдери: різні категорії осіб, що отримують освіту (здобувачі вищої освіти) та їх батьки; науково-педагогічні працівники, навчально-допоміжний і адміністративно-управлінський персонал» [25, с. 2]. З огляду на той факт, що таке формулювання (без зміни змісту та структури подання тексту) міститься у відповідних документах Державного закладу вищої освіти «Національний гірничий університет», Державного закладу вищої освіти «Ужгородський національний університет», Житомирського національного агроєкологічного університету, Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Національної металургійної академії України, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, а також у документах багатьох інших ЗВО, можемо припустити, що переважна більшість представників адміністрацій ЗВО України, а відповідно й їх колегіальних органів управління, поділяють наведену вище точку зору. Така однаковість думки вчених щодо персоналізації (конкретизації) суб'єктів стейкхолдерів створює підґрунтя для можливості сприйняття наведеного вище переліку на рівні експертного. У свою чергу, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у своєму річному звіті ідентифікувало стейкхолдерів за такими суб'єктами: адміністрація ЗВО; викладачі ЗВО; роботодавці (працедавці); студенти; власники та органи управління ЗВО; абітурієнти; батьки студентів та абітурієнтів [20, с. 62]. Цілком очевидно, що такий перелік стейкхолдерів не суперечить вище розглянутим документам але не є вичерпним. Наприклад, іноземні агентства забезпечення якості вищої освіти та міжнародні та громадські організації фокусом професійної діяльності яких є сфера вищої освіти, скоріше за все, також повинні бути прийняті до уваги під час персоналізації стейкхолдерів.

Висновки. Беручи до уваги вище наведене можемо сформулювати певні узагальнення щодо персоналізації суб'єктів стейкхолдерів. До стейкхолдерів якості вищої освіти можуть бути віднесені такі суб'єкти:

1) стейкхолдери з організаційного простору ЗВО або так звані внутрішні стейкхолдери:

– здобувачі вищої освіти (студенти (курсанти) які навчаються за освітніми програмами бакалаврату, магістратури та PhD; слухачі короткотермінових освітніх програм, навчання за якими не передбачає отримання спеціальності);

– студентські самоврядні організації (органи студентського самоврядування, студентська рада, студентський союз тощо), а також наукові товариства студентів;

– наукові та науково-педагогічні працівники ЗВО які безпосередньо залучені до реалізації освітніх програм, а також ті особи які приймають участь у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців без формалізації своїх відносин з ЗВО (запрошені спікери, фахівці-практики, волонтери тощо);

– адміністрація ЗВО та його структурних підрозділів, а також допоміжний персонал ЗВО який безпосередньо залучений до організаційно-методичного забезпечення навчального процесу (інженери, методисти тощо);

– колегіальні органи управління ЗВО (вчені ради ЗВО, а також вчені ради його інститутів та факультетів);

2) стейкхолдери які не перебувають у структурі ЗВО або так звані зовнішні стейкхолдери:

– батьки (опікуни) здобувачів вищої освіти, а також потенційні абітурієнти (випускники загальноосвітніх навчальних закладів) та їх батьки (опікуни);

– власники ЗВО;

– зовнішні партнери ЗВО (організації та установи які надають базу практики для студентів ЗВО та (або) сприяють працевлаштуванню випускників; ЗВО-партнери та ЗВО-конкуренти; зовнішні провайдери ЗВО які діють на ринку освітніх послуг);

– випускники ЗВО та їх об'єднання;

– освітні організації які приймають опосередковану участь у формуванні професійних компетентностей (опосередкованість участі обумовлюється як правило фактом перебування такої організації за межами організаційної структури ЗВО) майбутніх фахівців (тренінгові центри; школи професійної майстерності; професійні гуртки тощо);

– суб'єкти ринку праці (будь які організації або установи які використовують найманий труд; роботодавці; представники рекрутенгових агентств; профспілки тощо) та формалізовані у вигляді організацій або об'єднань професійні спільноти (професійні організації (союзи); фахові об'єднання тощо);

– держава (органи публічного управління на вищому, центральному та місцевому рівнях) та

суспільство (місцеві громади; громадські об'єднання, політичні партії; засоби масової інформації та інститути суспільства, професійна (громадська) діяльність яких пов'язана з галуззю освіти, а також інші представники (суб'єкти) громадянського суспільства);

– суб'єкти конкурентних відносин (організації які конкурують між собою як на рівні боротьби за кваліфікованих фахівців, у тому числі й за випускників ЗВО, так й на рівні виробників продукції та (або) постачальників послуг);

– незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти які діють на регіональному, національному та міжнародному рівнях, а також національні агентства забезпечення якості освіти;

– міжнародні організації профільного до проблематики забезпечення якості вищої освіти спрямування своєї професійної діяльності (наприклад: Європейська Асоціація університетів; Європейська Асоціація закладів вищої освіти; Європейське студентське міжнародне бюро; Європейський акредитаційний консорціум; Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості вищої освіти; Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти; Міжнародна асоціація президентів університетів; Організація з економічної співпраці і розвитку; Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури тощо).

Безумовно, вище наведений перелік не є вичерпаним та може бути доповненим як за групами суб'єктів (доповнення класифікаційних груп або їх розподіл на декілька самостійних підгруп. Наприклад, в основу майбутньої кваліфікації можуть бути покладені такі критерії групування стейкхолдерів: 1) за юридичним статусом суб'єктів (стейкхолдерів) – державні та громадські; 2) за рівнем представництва суб'єктів (стейкхолдерів) – індивідуальні та колективні; 3) за рівнем позиціонування суб'єктів (стейкхолдерів) – організаційний, регіональний, державний та міжнародний; 4) за важливістю сформульованого суб'єктами (стейкхолдерів) рішення – обов'язкові до виконання рішення та рішення які мають рекомендаційний характер; 5) за статусом суб'єктно-об'єктних відносин – формальний та неформальний; 6) за масштабами охоплення об'єктів безпосередньої уваги – глобальний, міжнародний, національний, галузевий, організаційний тощо) так й безпосередньо за самими суб'єктами (доповнення наведеного переліку іншими стейкхолдерами. Наприклад, до вище наведеного переліку не були включені суб'єкти на рівні: певних соціальних та національних груп населення; тих органів державної влади, які забезпечують громадський порядок та національну (державну) безпеку; тих інститутів суспільства які забезпечують збереження культурних цінностей та традицій суспільства тощо). Конкретизація переліку стейкхолдерів (персоналізація суб'єктів), за кожною з вище названих класифікаційних груп, позиціонує у межах

ситуативного фокусу наукової уваги (фокус уваги на рівні конкретного підрозділу цієї наукової роботи), а отже з огляду на обраний нами предмет наукового дослідження – потребує на окремий напрям в організації наукових пошуків.

Список літератури

1. Rome Ministerial Communiqué / Storage // EHEA Ministerial conference 2020. URL: https://ehea2020rome.it/storage/uploads/5d29d1cd-4616-4dfe-a2af-29140a02ec09/BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / Новини від 25.09.2020 // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
3. Пріоритетні напрями (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2022-2026 рр. / Пріоритетні напрями наукових досліджень на 2022-2026 рр. // Національна академія педагогічних наук України. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/2519/>
4. Europe 2020 Implementation as Driver of Economic Performance and Competitiveness. Panel Analysis of CEE Countries / M. Radulescu, A. Fedajev, C.I. Sinisi, C. Popescu, S.E. Jacob // Sustainability. 2018. Vol.10, Iss.2. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/2/566>
5. Pelinescu E. The impact of human capital on economic growth / Elena Pelinescu // Procedia Economics and Finance. – 2015. Vol. 22. P. 184-190
6. Teixeira A.C. Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis / Aurora A.C. Teixeira, Anabela S.S. Queirós // Research Policy. 2016. Vol. 45, Iss. 8. P. 1636-1648
7. Kokotovic F. A panel regression analysis of human capital relevance in selected Scandinavian and SE European countries / Filip Kokotovic // UTMS Journal of Economics. – 2016. – №7(1). – P. 13–24
8. Чекіна В.Д. Вплив витрат на освіту на економічне зростання: емпірична оцінка / В.Д. Чекіна, О.А. Воргач // Економіка промисловості. 2020. №3(91). С. 96-122
9. Белова Л.О. Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання / Л.О. Белова, В.Г. Бульба, О.В. Поступна // Теорія та практика державного управління. 2018 №2(61). URL: http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_1.pdf
10. Детермінанти качества высшего образования: значимость и сила влияния (по результатам экспертного оценивания студентов Балтийской Международной Академии, Латвия) / (Мороз С.А., Бука И.С., Мороз В.М., Грень Л.Н.) // Научно-методический журнал КазНПУ «Педагогика и психология». 2019. №1. С. 74–80
11. Мороз С. А. Французька модель підготовки науково-педагогічних кадрів: особливості розбудови та перспективи використання для розвитку трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ / С. А. Мороз, В. М. Мороз, С.М. Домбровська // Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»). 2016. Вип. 1 (4). С. 213–222
12. Карамішев Д.В. Стратегічні орієнтири розвитку моніторингу освітньої діяльності закладів вищої освіти як складової системи управління якістю / Д.В. Карамішев // Актуальні проблеми державного управління. 2019. Вип. 2 (56). С. 8-19
13. Мотивація трудової діяльності: крос-культурні особливості та їх прояв в системі соціально-економічних відносин / В.М. Мороз, С.А. Мороз, Л.М. Грень, А.Л. Помаза-Пономаренко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми

теорії та практики. 2020. №4. С. 530–538

14. Залежність якості вищої освіти від джерел її фінансування та спеціалізації ЗВО: аналіз думки роботодавців і напрямів вдосконалення державної політики / С.А. Мороз, О.Г.Романовський, В.М. Мороз, Л.М. Грень, А.Л. Помаза-Пономаренко, О.В. Попова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2021. Том 2, №37. С. 521–538

15. Онлайн опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти / (Мороз В.М., Садковий В.П., Бабаєв В.М., Мороз С.А.). // Інформаційні технології та засоби навчання. 2018. № 6. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415>

16. Мороз С. А. Підвищення якості трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ в контексті змісту механізмів міжнародної співпраці / С. А. Мороз, В. М. Мороз // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць НТУ «ХПІ». – 2015 Вип. 43 (47). С. 100–112

17. Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія) / (С.А. Мороз, І.С. Бука, С.А. Бука, В.М. Мороз) // Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»). 2018. Вип. 2 (9). С. 282–295

18. Мороз С. А. Державне управління розвитком трудового потенціалу ВНЗ: компетенція людини, університету та держави [Електронний ресурс] / С. А. Мороз // Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наукове фахове видання Академії муніципального управління. 2016. №4. URL до журн. : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=967>

19. Мороз С.А. Державне управління якістю вищої освіти в контексті норм міжнародних стандартів якості: принцип процесного підходу / С.А. Мороз // Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід : Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 27 жовтня 2017 р. Одеса, 2017. С. 365–366

20. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2020 рік / Документи // Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Річний-звіт-2020.pdf>

21. Annex C (informative): Classification of interested parties in educational organizations / Educational organizations – Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use // ISO 21001:2018. URL: <http://www.nobelcert.com/DataFiles/FreeUpload/ISO%2021001%202018.pdf#page=59&zoom=100,664,106>

22. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). К. : CS Ltd., 2015. 32 р.

23. Грішнова О. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку / О. Грішнова, С. Бех // Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. 2014. № 5 (158). С. 11–18.

24. Educational organizations – Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use / ISO 21001:2018 // International Organization for Standardization. – URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>

25. Положення про стейкхолдерів освітніх програм Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва / Наказ ректора ХНАУ ім. В.В. Докучаєва № 1032 від 27.12.2019 р. // Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. URL: <https://www.knau.kharkov.ua/uploads/pubinfo/2020/stakeholder.pdf>

References (transliterated)

1. Storage. Rome Ministerial Communiqué.. EHEA Ministerial conference 2020. URL: https://eha2020rome.it/storage/uploads/5d29d1cd-4616-4dfe-a2af-29140a02ec09/BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf

2. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). News from 25.09.2020. Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

3. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Priority directions of scientific research for 2022-2026. Priority directions (topics) of scientific research and scientific and technical (experimental) developments of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine for 2022-2026. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/2519/>

4. Radulescu M., Fedajev A., Simisi C.I., Popescu C., Iacob S.E. (2018). Europe 2020 Implementation as Driver of Economic Performance and Competitiveness. Panel Analysis of CEE Countries. Sustainability. Vol.10, Iss.2. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/2/566>

5. Pelinescu E. (2015). The impact of human capital on economic growth. Procedia Economics and Finance. Vol. 22. P. 184-190

6. Teixeira A.C., Queirós S.S. (2016). Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis. Research Policy. Vol. 45, Iss. 8. P. 1636-1648

7. Kokotovic F. (2016). A panel regression analysis of human capital relevance in selected Scandinavian and SE European countries. UTMS Journal of Economics. №7(1). P. 13–24

8. Chekina V.D., Vorhach O.A. (2020). Vplyv vytrat na osvitu na ekonomichne zrostantia: empirychna otsinka [The impact of education costs on economic growth: an empirical assessment] Ekonomika promyslovost. – Economics and Industry. 3(91). P. 96-122.

9. Bielova L.O., Bulba V.H., Postupna O.V. (2018) Stan i problemy zdiisnennia upravlinnia yakistiu osvity ta osvitnoi diialnosti v Ukraini: ekspertne otsiniuvannia [State and problems of quality management of education and educational activities in Ukraine: expert evaluation]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration, 2(61). – URL: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_1.pdf

10. Moroz, S.A., Buka, Y.S., Moroz, V.M., & Hren, L.N. (2019). Determinanty kachestva vysshego obrazovaniia: znachimost' i sila vliianija (po rezul'tatam jekspertnogo ocenivaniia studentov Baltijskoj Mezhdunarodnoj Akademii, Latvija) [Determinants of Higher Education Quality: Significance and Power of Influence (According to the Expert Evaluation of Students of the Baltic International Academy, Latvia)]. Nauchno-metodycheskyi zhurnal KazNPU «Pedahohyka y psykholohyia», 1, 74–80.

11. Moroz, S.A., Moroz, V.M. and Dombrovska, S.M. (2016) Frantsuzka model pidhotovky naukovopedahohichnykh kadriiv: osoblyvosti rozbudovy ta perspektivy vykorystannia dlia rozvytku trudovoho potentsialu vitchyznianskykh VNZ [The French model of training of scientific and pedagogical personnel: peculiarities of development and prospects of use for the development of labor potential of native higher educational institutions], Visnyk NUTsZU, Vol. 1(4), pp. 213–222.

12. Karamyshev D.V. (2019). Stratehichni oriientyry rozvytku monitorynhu osvitnoi diialnosti zakladiv vyshchoi osvity yak skladovoi systemy upravlinnia yakistiu [Strategic guidelines for the development of monitoring the educational

activities of higher education institutions as part of a quality management system] Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. – Actual problems of public administration Vyp. 2 (56). p. 8-19

13. Moroz, V.M., Moroz, S.A., Hren, L.M., Pomaza-Ponomarenko, A.L. (2020) Motyvatsiia trudovoi diialnosti: kros-kulturni osoblyvosti ta yikh proiav v systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn [Motivation of labor activity: cross-cultural features and their manifestation in the system of socio-economic relations] Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky. – Financial and credit activities: problems of theory and practice. 4. p. 530–538

14. Moroz, S.A., Romanovskyi, O.H., Moroz, V.M., Hren, L.M., Popova, O.V. (2021). Zalezhnist yakosti vyshchoi osvity vid dzherel yii finansuvannia ta spetsializatsii ZVO: analiz dumky robotodavtsiv i napriamy vdoskonalennia derzhavnoi polityky [Dependence of the quality of higher education on the sources of its financing and specialization of free economic education: analysis of the opinion of employers and directions for improving public policy]. Financial and credit activities: problems of theory and practice - Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky. 2, №37. Pp. 521-538

15. Moroz, V.M., Sadkovyi, V.P., Babaiev, V.M. & Moroz, S.A. (2018) Onlain opytuvannia studentiv u systemi zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Online survey of students in the quality assurance system of higher education] Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia. – Information technology and teaching aids, 6. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415>

16. Moroz, S.A. and Moroz, V.M (2015), Pidvyshchennia yakosti trudovoho potentsialu vitchyznianskykh VNZ v konteksti zmistu mekhanizmiv mizhnarodnoi spivpratsi [Improving the quality of labor potential of domestic higher educational institutions in the context of the content of mechanisms of international cooperation] Problems and prospects of formation of the national humanitarian and technical elite: Sob. sciences works of NTU "KhPI", vol. 43 (47), pp. 100–112.

17. Moroz, S.A., Buka, I.S., Buka, S.A. and Moroz, V.M. "Otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity studentamy yak element systemy derzhavnoho kontroliu za yakistiu nadannia osvity posluh zakladamy vyshchoi osvity (na prykladi opytuvannia studentiv Baltiiskoi Mizhnarodnoi Akademii, Latvii)" [Evaluation of the quality of higher education by students as an element of the system of state control over the quality of provision of educational services to higher education institutions (on the example of a survey of students of the Baltic International Academy, Latvia)] Visnyk NUTsZU (Serii "Derzhavne upravlinnia" 2 (9) (2018): 282–295

18. Moroz S. A. (2016) Derzhavne upravlinnia rozvytkom trudovoho potentsialu VNZ: kompetentsiia liudyny, universytetu ta derzhavy [State management of development of labor potential of high school: competence of the person, university and the state]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok - Public administration: improvement and development. 4. Retrieved from:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2016_4_11

19. Moroz S.A. (2017). Derzhavne upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity v konteksti norm mizhnarodnykh standartiv yakosti: pryntsyv protsesnoho pidkholu [Public quality management of higher education in the context of international quality standards: the principle of process approach]. Reformuvannia publicnoho upravlinnia ta administruvannia: teoriia, praktyka, mizhnarodnyi dosvid : Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. Uchastiu, 27 zhovtnia 2017 r. Odesa - Public administration and administration reform: theory, practice, international experience: All-Ukrainian. scientific-practical conf. for international. Participation, October 27, 2017. Odessa. 365–366.

20. National Agency for Quality Assurance in Higher Education. Annual Report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education for 2020. Documents URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Річний-звіт-2020.pdf>

21. Annex C (informative): Classification of interested parties in educational organizations. Educational organizations. Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use. ISO 21001:2018. URL: <http://www.nobelcert.com/DataFiles/FreeUpload/ISO%2021001%202018.pdf#page=59&zoom=100,664,106>

22. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). K.: CS Ltd.

23. Hrishnova O., Bekh S. (2014). Sotsialna vidpovidalnist universytetiv Ukrainy: porivniialnyi analiz ta osnovni napriamy rozvytku [Social responsibility of universities of Ukraine: comparative analysis and main directions of development] Visnyk Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Serii Ekonomika. Visnyk of Kyiv. nat. Taras Shevchenko University. Economics series. 5 (158). p. 11-18.

24. Educational organizations – Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use. ISO 21001:2018. International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>

25. Kharkivskiy natsionalnyi ahrarniy universytet im. V.V. Dokuchaieva (2019) Polozhennia pro steikholderiv osvity proqram Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva [Regulations on stakeholders of educational programs of Kharkiv National Agrarian University. V.V. Dokuchaev] Kharkivskiy natsionalnyi ahrarniy universytet im. V.V. Dokuchaieva – Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaieva URL: https://www.knau.kharkov.ua/uploads/pubinfo/2020/stakehold_er.pdf

Надійшла (received) 06.12.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Мороз Світлана Анатоліївна (Мороз Светлана Анатольевна, Svitlana A. Moroz) – кандидат наук з державного управління, Національний університет цивільного захисту України, старший науковий співробітник навчально-науково-виробничого центру; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2696-1278>;

Бука Інта Станіславівна (Бука Инта Станиславовна, Inta S. Buka) – магістр ділового адміністрування, Балтійська Міжнародна Академія, проректор з міжнародної діяльності; м. Рига, Латвія;

Мороз Володимир Михайлович (Мороз Владимир Михайлович, Volodymyr M. Moroz) – доктор наук з державного управління, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний

інститут», завідувач кафедри соціології і публічного управління; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0796-5035>;

Манчак Ірина Тадеївна (Манчак Ирина Тадеевна, Iryna T. Manczak) – кандидат економічних наук, Краківський економічний університет, доцент кафедри торгівлі і ринкових установ; м. Краків, Польща; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9661-9945>.

УДК 316.35(477)

doi: 10.20998/2227-6890.2021.2.06

Д. А. ТЕРЕЩЕНКО

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

Досліджено взаємообумовленість людського капіталу і стійкого розвитку регіонів та посилення їх взаємної залежності в умовах трансформації економіки. Проаналізовано сучасний стан і тенденції змін параметрів людського розвитку за окремими аспектами, виявлено чинники, що стримують стійкий розвиток регіонів в Україні. Розглянуто проблематику асиметричності людського розвитку у розрізі регіонів України.

Наведено теоретичну модель впливу людського капіталу на формування та реалізацію державної політики щодо забезпечення стійкого розвитку регіонів. На основі проведених досліджень зроблено висновок, що чинники, які впливають на розвиток людського капіталу у регіональному розрізі, демонструють низькі темпи регіонального розвитку у таких напрямках: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта. Визначено пріоритетні напрями вдосконалення державної та регіональної соціально-економічної політики, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності регіонів в умовах стійкого розвитку, зокрема використання механізмів державного регулювання; нагромадження людського капіталу регіону з подальшим його розподілом та перерозподілом; створення умов для трансформації людського капіталу в гео економічний капітал регіону; удосконалення контролю та регулювання на ринку робочої сили; подолання негативних тенденцій звуження ринку висококваліфікованої робочої сили, спроможної масово втілювати інновації; розробка і реалізація таких регіональних програм, котрі були б зорієнтовані на підтримку трудових мігрантів та членів їх сімей, налагодження інституційної співпраці та підтримки громадських ініціатив у сфері зовнішньої трудової міграції; підтримання рівноваги і цілісності екосистем; біорізноманіття; збереження якості природних ресурсів; зниження впливу на екосистеми; прийняття сучасних стратегій регіонального розвитку, де ключовим аспектом буде визначено всебічний розвиток людського капіталу відповідно до потреб інноваційної економіки.

Ключові слова: державна політика, державне управління, інновація, інвестиції, людський капітал, освіта, стійкий розвиток, механізми державного регулювання.

Д. А. ТЕРЕЩЕНКО

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ В УКРАИНЕ

Исследованы взаимообусловленность человеческого капитала и устойчивого развития регионов и усиление их взаимной зависимости в условиях трансформации экономики. Проанализированы современное состояние и тенденции изменений параметров человеческого развития по отдельным аспектам, выявлены факторы, сдерживающие устойчивое развитие регионов в Украине. Рассмотрена проблематика асимметричности человеческого развития в разрезе регионов Украины. Приведена теоретическая модель влияния человеческого капитала на формирование и реализацию государственной политики по обеспечению устойчивого развития регионов.

На основе проведенных исследований сделан вывод, что факторы, влияющие на развитие человеческого капитала в региональном разрезе, демонстрируют низкие темпы регионального развития в следующих направлениях: воспроизводство населения; социальное положение; комфортная жизнь; благополучие; достойный труд; образование.

Определены приоритетные направления усовершенствования государственной и региональной социально-экономической политики, которые будут способствовать повышению конкурентоспособности регионов в условиях устойчивого развития, в частности использование механизмов государственного регулирования; накопление человеческого капитала региона с последующим его распределением и перераспределением; создание условий для трансформации человеческого капитала в геоэкономический капитал региона; усовершенствование контроля и регулирования на рынке рабочей силы; преодоление негативных тенденций сужения рынка высококвалифицированной рабочей силы, способной массово реализовать инновации; разработка и реализация таких региональных программ, которые были бы ориентированы на поддержку трудовых мигрантов и членов их семей, налаживание институционального сотрудничества и поддержку общественных инициатив в сфере внешней трудовой миграции; поддержание равновесия и целостности экосистем; биоразнообразия; сохранение качества природных ресурсов; снижение воздействия на экосистемы; принятие современных стратегий регионального развития, где ключевым аспектом будет определено всестороннее развитие человеческого капитала в соответствии с потребностями инновационной экономики.